

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ ПОСЛУГ

Присвячена проведенню аналізу закономірностей та тенденцій функціонування ринку послуг в умовах сталого розвитку. Досліджено основні фактори впливу на розвиток ринку послуг. Проведено аналіз діяльності підприємств сфери послуг та основних показників розвитку сфери послуг в Україні

Ключові слова: послуга, сфера послуг, ринок послуг, кадровий потенціал, фактори впливу

Постановка проблеми. Наукове пізнання економічної природи послуг, аналіз проблем їх соціально-економічної ефективності зумовлюється передусім дедалі більшим зростанням ролі і значення сфери послуг в забезпеченні суспільного прогресу в умовах сталого розвитку. Водночас, вона пояснюється і складністю вирішення економічних проблем у такій важливій, специфічній сфері суспільної діяльності, що відноситься до нематеріального, духовного виробництва та охорони здоров'я суспільства України. З одного боку освіта, охорона здоров'я – це сфери, призначення яких виступає збереження знань, здоров'я, духовний розвиток людини, розвиток культури, в цілому цивілізації. З іншого – ця сфера за умов ринкової економіки функціонує на економічних засадах, потребує всебічного врахування прибутку, що висуває необхідність ефективнішого використання фінансових, структурних, кадрових та управлінських аспектів сфери послуг.

Із цих причин дослідження тенденцій розвитку ринку послуг та його постійної диверсифікації, а також механізмів регулювання та функціонування в умовах глобалізації має не лише теоретичне, але й практичне значення.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. В останні роки українськими вченими було підготовлено цілу низку досліджень, в яких розглядаються й аналізуються окремі аспекти досліджуваної проблеми. Особливої уваги заслуговують праці відомих українських вчених-економістів: О.Г. Білоруса, С.Я. Боринця, І.В. Бураковського, А.С. Гальчинського, В. Головинської, Б.М. Данилишина, В.Ф. Данільчука, М.Ю. Дядькова, В.Г. Єременка, В.І. Куценко, Д.Г. Лук'яненко, А.А. Мазаракі, В.Є. Новицького, Ю.М. Пахомова, О.В. Плотнікова, А.М. Поручника, В.Т. П'ятницького, В.Р. Сіденка, С.В. Сіденко та ін.

Теоретико-методологічні та організаційні аспекти щодо формування, функціонування й розвитку сфери послуг у світовій економіці вже тривалий час знаходяться в полі зору зарубіжних дослідників-економістів: І.Т. Балабанова, Є.В. Будрина, Є.В. Данилової, І.І. Дюмулена, С.І. Долгова, І.Н. Іванова, В.А. Квартального, А.Д. Криканова, І.І. Лівенцової, Л.М. Невдулаєва, В.Є. Рибалкіна, К.А. Семенова, К.Б. Седова, Є.В. Скурко, Н.Н. Тарасенко, А.А. Тедєєва, Д. Джоббера, П. Друккера, М. Кастельса, К. Кларка, С. Коена, Ф. Котлера, Дж. Шумпетера та ін.

Метою дослідження є обґрунтування основних причин, етапів формування та функціонування сфери послуг в контексті сталого розвитку.

Викладення основного матеріалу. Одним із головних результатів трансформації економіки України є певний прогрес у соціальній сфері. Поряд з цим серед найважливіших соціальних проблем, рішення яких стоїть на порядку денному, істотно місце займають проблеми докорінного поліпшення роботи галузей сфери послуг, зокрема, обслуговування населення.

В Україні ринок послуг формувався відповідно до вимог централізованої, планової системи господарювання, тривалий час фінансувався державою за залишковим принципом. Зі здобуттям незалежності країна отримала у спадок сформовану структуру ринку послуг, основними суб'єктами якого були державні спеціалізовані підприємства – “будинки побуту”, комбінати побутового обслуговування житла тощо, які надавали відповідні послуги для населення. Більшість підприємств побутового обслуговування зосереджувалася в містах. Ринок послуг було цілком монополізовано державою, а надання

багатьох видів послуг населенню не вважалось престижним. Заробітна плата працівників цієї сфери була нижчою, ніж у провідних галузях народного господарства, тому кращі фахівці, як правило, не затримувались у ній.

Сучасний розвиток економіки супроводжується розгортанням глобалізаційних процесів, які докорінно змінюють характер функціонування ринків. В українській економіці, як і в усьому світі, роль сфери послуг зростає швидкими темпами. Збільшується кількість послуг, їх якість та різноманітність, вплив на життя людей, зростає кількість комерційно-посередницьких структур, які забезпечують багатогранні потреби в послугах виробничої і невиробничої сфери.

Сучасний стан і розвиток ринку послуг в Україні характеризується активним розвитком ринку послуг, відбувається гегемонізація соціальної сфери як основи формування ринку послуг, що проявляється перш за все зростанням ролі соціальної сфери у формуванні ВВП, у структурі зайнятості. Світовий досвід свідчить, що в країнах, де основну роль посідає соціальна сфера, економіка є конкурентоспроможною, неухильно зростають основні показники ринку послуг.

В Україні динамічно зростає обсяг реалізованих послуг, які є результатом різноманітної діяльності, що здійснюються виробниками на замовлення будь-яких споживачів.

Сьогодні послуги у високорозвинутих країнах є головною статтею доходів і мають найбільшу питому вагу у ВВП цих країн, коливаючись від 56 до 65% [6, с. 459].

В абсолютних показниках ВВП України демонструє поступове зростання після провалу 1990-х роках. Вже в 2005 році ВВП України майже досяг рівня 1990 року. За показниками ВВП на душу населення українці залишаються в середньому втричі біднішими, ніж пересічний мешканець планети (табл.1). Так в 2010 році ВВП на душу населення в Україні був трохи більшим \$3000, тоді як в середньому в світі – \$9200 [2, с. 9].

Світова економічна криза 2009 року найбільш чітко відбилася на українській економіці ніж в цілому на світовій: падіння ВВП України становило майже 15%, тоді як світова економіка впала лише на 2,3%. Але в 2011 році спостерігається значне підвищення ВВП, що свідчить про відновлення економіки після кризи

Одночасно зростають і доходи населення, однак майже не змінюється показник витрат населення на придбання продуктів харчування.

На фоні економічного зростання в Україні спостерігається зменшення впливу держави на економіку. В країні сформувалися квазіринкові відносини з сильним нерегламентованим втручанням. Його негативними наслідками є корупція, панування вузькогрупових інтересів над загальнодержавними, а також тонізація економіки. Все це підриває авторитет країни, дезорганізовує всю систему влади, шкодить утвердженню демократії. Належної уваги не приділяється створенню загальних мов підприємницької діяльності, спостерігаються протиріччя в законодавстві, щодо підприємницької діяльності.

Зменшення впливу держави на економіку, не контролюваність і непрозорість приватизаційних процесів, що відбулися в країні обумовили розрив між найбільш багатими і найбіднішими. Якщо в Європі співвідношення між 10% найбагатших і 10% найбідніших у середньому становить 1:7, то в Україні 1:17 [1, с. 65]. Зрозуміло, що досягти певної рівності не можливо, але й не дуже бажано, оскільки це може паралізувати суспільний прогрес, позбавити частину населення

стимулів до ефективної діяльності. Проте існуюча в Україні ситуація несприятлива, у нас досі не сформувався потужний середній клас, який в основному і формує попит на більшість комерційних послуг.

Існуючий рівень заробітної плати не стимулює підвищення продуктивності праці, яка в 2011 році становила лише 30% від показника країн Європейського

Союзу. Справедливим, з цієї точки зору, є твердження Д. Львова, який сказав, що ми живемо погано не тому, що погано працюємо, а погано працюємо тому, що погано живемо [1, с. 65]. За даними Держжомстату України середня зарплата в грудні 2011 склала 3054 гривні. У січні 2011 року середня зарплата по країні дорівнювала 2297 гривень. За рік середня зарплата зросла на 757 гривень.

Таблиця 1. Динаміка ВВП України, 1990-2011 рр.

Роки	ВВП, млрд. грн.	ВВП млрд. дол.	Частка України у світовому ВВП, %	ВВП на душу населення, дол.	Темпи росту ВВП, %
2001	204.2	38.0	0.1	784.5	9.2
2002	225.8	42.4	0.1	882.6	5.2
2003	267.3	50.1	0.1	1052.3	9.6
2004	345.1	64.9	0.2	1372.4	12.1
2005	441.5	86.1	0.2	1835.8	2.7
2006	544.2	107.8	0.2	2312.7	7.3
2007	720.7	142.7	0.3	3083.7	7.9
2008	948.1	180.0	0.3	3913.6	2.3
2009	913.3	117.2	0.2	2564.3	-14.8
2010	1094.6	137.9	0.2	3035.0	4.2
2011	1314.0	165.0	0.3	7300.0	5.5

Джерело: [2].

Основну частку доходів громадян України становить заробітна плата, яка є настільки малою, що не виконує перш за все своєї відтворювальної функції. Середня зарплата лише вдвічі перевищує розмір прожиткового мінімуму.

Продовжує спостерігатися тенденція зменшення кількості працівників, оплата праці яких знаходиться у межах мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством. Розподіл працівників за розмірами заробітної плати свідчить про відсутність залежності розміру зарплати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників як у сфері послуг, так і виробництва. Наприклад, в установах освіти, де працівники мають високий кваліфікаційний та професійний рівень, забезпечений вищою освітою, у грудні 2011р. лише у чверті працюючих нарахована заробітна плата була понад 3000 грн., в установах охорони здоров'я та надання соціальної допомоги ще менше – у 16,8% працюючих. Разом з тим серед зайнятих у сфері фінансової діяльності зазначена категорія складала більше половини.

Із зростанням доходів населення збільшуються витрати, у тому числі на розвиток ринку послуг. таким чином, розвиток економіки, зростання масштабів наповнення бюджетів різного рівня створюють передумови для успішного функціонування ринку послуг.

Особливістю послуг є насамперед те, що вони не накопичуються (за винятком окремих видів), не транспортуються, не існують окремо від виробника, тобто вони споживаються, в основному, в момент і в місці їх надання.

У 2011р. на ринку послуг із 86,1 тис. зареєстрованих підприємств – юридичних осіб та їхніх відокремлених підрозділів, основним видом діяльності яких є надання нефінансових послуг, фактично працювало 66 тис. підприємств, або 76,8% загальної кількості. Це зумовлено тим, що майже кожне четверте підприємство, яке обрало основним видом діяльності надання послуг, тимчасово призупинило діяльність або змінило основний вид діяльності на такий, що не належить до сфери послуг.

Порівняно з 2010р. кількість працюючих підприємств збільшилось на 3,3%. У 2011р. більше половини підприємств, що надавали споживачам різноманітні послуги, функціонували у шести регіонах України: м. Києві, Донецькій, Одеській, Дніпропетровській, Харківській та Львівській областях.

В Україні обсяг реалізованих послуг має тенденцію до зростання, зокрема, за 2002-2011 рр. збільшився в 6,6 раз (рис. 1).

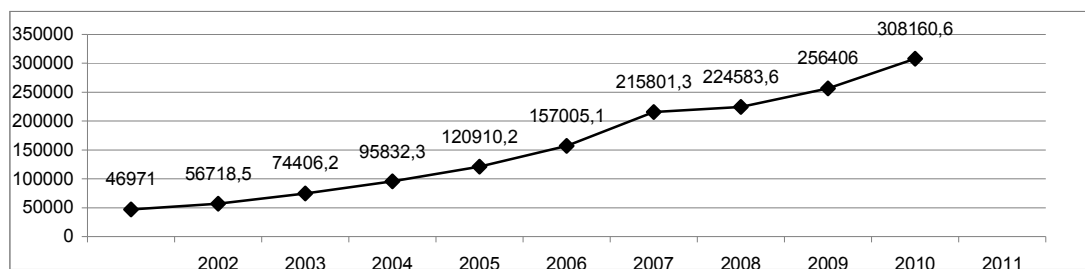

Рис. 1. Динаміка обсягу реалізованих послуг, млн. грн.

У 2011 р. обсяг реалізованих послуг збільшився на 12,0% (з урахуванням зміни цін) порівняно з 2010 р. (рис. 2). Найбільше зростання обсягів послуг відбулося на підприємствах, що надавали комунальні та індивідуальні послуги, діяли у сфері культури та спорту (на 16,4%), надавали послуги у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (на 13,6%), діяльності транспорту та зв'язку (на 12,7%), надавали послуги готелів та ресторанів (на 12,6%), проводили операції з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємствам (на 10,8%), надавали послуги з ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (на 7,5%). Поряд із цим зменшення обсягів, як і в 2010 р., спостерігалось у сфері освіти (на 4,4%).

Одним підприємством сфери послуг у середньому за рік було реалізовано послуг на 4144,6 тис. грн. На ринку послуг упродовж 2011 р. хоча і відбулись незначні зміни у

структурі за видами економічної діяльності, як і раніше, найбільшу питому вагу в загальному обсязі реалізованих послуг мали послуги різних видів транспорту – 36,9%. Порівняно з 2010 р. їхня частка збільшилась на 1,9 в. п.

Другими за значимістю в загальному обсязі послуг протягом останніх років залишалися послуги пошти та зв'язку. У звітному році частка цих послуг зменшилась порівняно з 2010 р. на 2,1 в. п. і склала 16,3%. Телефонна мережа України налічує 12,2 млн. основних телефонів (з них 83,0% – у населення), рівень телефонізації становив 60 телефонів на 100 сімей. Кількість абонентів мобільного зв'язку станом на 1 січня 2012 р. становила 55,6 млн., що на 3,1% більше, ніж на 1 січня 2011р. Число абонентів кабельного телебачення становило 3,5 млн., абонентів мережі "Інтернет" – зросло до 4,2 млн.

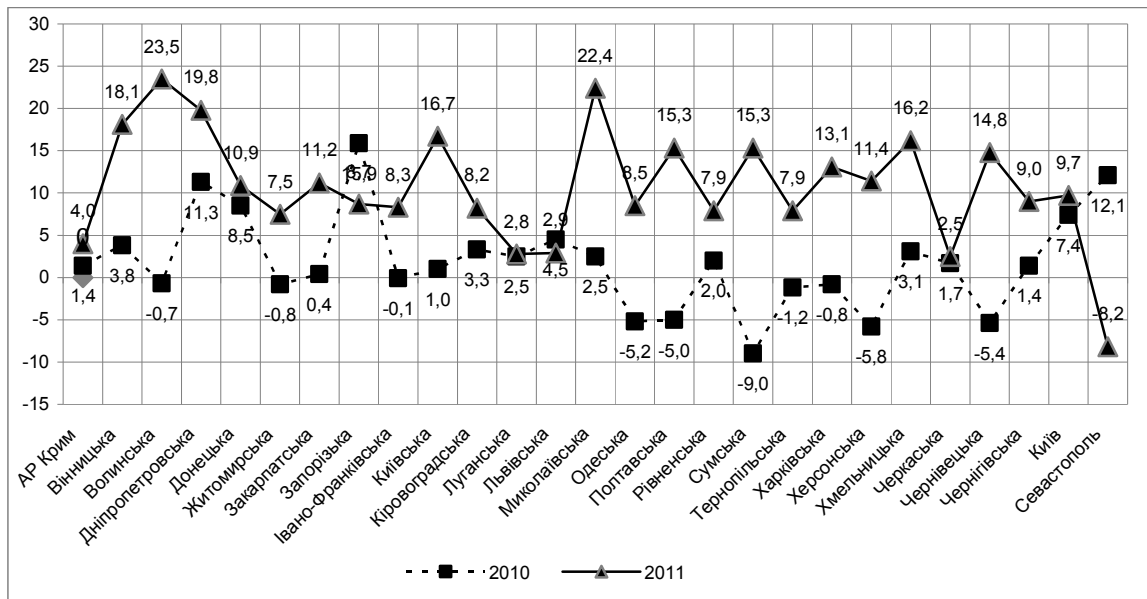

Рис 2. Приріст (зниження) обсягів реалізованих послуг по регіонах України 2010-2011 рр. (у % до попереднього року, у порівнянних цінах)

Частка послуг із проведення операцій з нерухомим майном у загальному обсязі реалізованих послуг у 2011р. залишилась на рівні 2010р. (9,1%). Незмінною залишилась частка послуг реклами, діяльності з охорони здоров'я людини, діяльності готелів та ресторанів, проведення розслідувань та забезпечення безпеки. За всіма іншими видами діяльності частка наданих послуг у загальному обсязі в порівнянні з 2010р. збільшилась або зменшилась від 0,3 до 0,1 в.п.

За розрахунковими даними обсяг реалізованих послуг по підприємствах, що надавали послуги, але мали інший основний вид діяльності (непрофільні), становив 21,8 млрд.грн., або 7,4% обсягу послуг, реалізованих профільними і непрофільними підприємствами.

За даними статистичного спостереження, у 2011р. найбільша частка обсягів реалізованих послуг на підприємствах сфери послуг припадала на основний вид діяльності (96,1% загального обсягу реалізованих послуг). Поряд з основним видом діяльності деякі підприємства декларують право займатися декількома допоміжними видами діяльності, їхня питома вага у 2011р. становила 3,9% загального обсягу реалізованих послуг.

Отже, головними передумовами формування ринку послуг є відповідна зрілість економіки і високий життєвий рівень населення. З розвитком виробництва і насиченням ринку товарами споживчий попит перетворюється передусім на послуги. Розвиток ринку послуг стимулює також прискорення під дією науково-технічного прогресу поділу праці. Науково-технічний прогрес зумовлює формування нових видів діяльності, у тому числі й у сфері послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, оптимальне функціонування ринку послуг забезпечується в процесі досягнення структурної, регіональної збалансованості попиту і пропозиції, формування насиченого ринку фінансових, будівельних послуг, туристичних послуг, торгово-посередницьких, житлово-комунальних, побутових, а

також послуг інтелектуальної праці та ін. Усі ці територіальні ринки об'єднуються в національний і міжнародний ринок послуг. Механізм саморегулювання ринку послуг як частини господарського механізму ґрунтується на комплексі тактичних і стратегічних цілей, пропорцій, темпів та інших параметрах, закладених у загальнодержавній концепції (програми) розвитку сфери обслуговування населення і відображається у бізнес-плані кожного підприємства [5, с. 613].

Список використаних літературних джерел:

1. Куценко В.І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку: [монографія] / В.І. Куценко, В.П. Удовиченко. – Чернівці: Видавець Лозовий В.М., 2011. – 656 с.
2. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики): [монографія] / В.І. Куценко; за наук. ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина / РВНС України НАН України. – Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект – Поліграф", 2008. – 818 с.
3. Пирожков С.І. Ринок освіти у глобальному вимірі: Європейський досвід для України [Електронний ресурс] / С.І. Пирожков. – Стратегічна панорама. – №2. – 2002. – Режим доступу: <http://upr.1september.ru/2005/07/2.htm> Технології.
4. Школа І.М. Стратегія розвитку підприємств невиробничої сфери регіону: [навчальний посібник] / І.М. Школа, А.А. Вдовичен, Т.М. Ореховська та ін. / За ред. І.М. Школи, А.А. Вдовичена. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – 288 с.

ПОЙТА Ірина Олександрівна – аспірант Інституту економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України.

Наукові інтереси:

– формування та розвиток ринку послуг.

Стаття надійшла до редакції: 19.02.2013 р.